

Концептуальні підходи до проектування стандартів з підготовки фахівців міжнародних відносин у Росії

Віталій Третько

У статті розглянуто концептуальні підходи до проектування російських стандартів з підготовки фахівців міжнародних відносин, окреслено шляхи їх реалізації в ВНЗ Російської Федерації; проблеми розробки власних освітніх стандартів ВНЗ; схарактеризовано покоління освітніх стандартів; проаналізовано першочергові завдання підготовки фахівців міжнародних відносин відповідно до сучасних вимог російського суспільства.

Ключові слова: система вищої освіти, освітні стандарти, покоління освітніх стандартів, ступенева освіта, зміст і структура професійної підготовки, фахівець-міжнародник.

У сучасному світі збільшується значення освіти як найважливішого чинника формування нової якості не лише економіки, але й суспільства в цілому. Її роль постійно зростає разом із зростанням впливу людського капіталу. Система вищої освіти РФ здатна конкурувати з системами освіти передових країн. Проте її переваги можуть бути швидко втрачені, якщо не буде сформульована загальнонаціональна освітня політика, яка б користувалася широкою підтримкою громадськості, якщо держава не відновить свою відповідальність і активну роль в цій сфері, не проведе глибоку всебічну модернізацію освіти з виділенням необхідних для цього ресурсів і створенням механізмів їх ефективного використання.

У російській вищій освіті розпочаті системні зміни, спрямовані на забезпечення її відповідності як вимогам інноваційної економіки, так і запитам суспільства. При цьому пріоритетними напрямками в цій сфері є приведення змісту і структури професійної підготовки фахівців у відповідність до сучасних потреб ринку праці і підвищення доступності якісних освітніх послуг.

Згідно з концепцією модернізації російської професійної освіти головна її мета полягає в забезпеченні різнорівневої і багатопрофільної підготовки кваліфікованих фахівців, конкурентоздатних на ринку праці, компетентних, відповідальних, таких, що вільно володіють своєю професією та орієнтуються в суміжних галузях діяльності, здатних до постійного професійного зростання та самореалізації. Все це враховується при розробленні і впровадженні федеральних державних освітніх стандартів вищої освіти [1].

Стандарти в освіті – це гарантії того, що зміст освіти відповідатиме прогнозованим потребам громадського життя, економіки і загалом перспективам розвитку змісту освіти. Відповідно до світових тенденцій, закріплених у

програмних документах ЮНЕСКО (1992, 1998, 1999), Копенгагенській Декларації Європейської Комісії і міністрів освіти європейських країн щодо розвитку співробітництва в галузі професійної освіти і навчання в Європі (2002) забезпечення стандартів якості освіти є визнаним пріоритетом міжнародних організацій в галузі науки, культури й освіти.

Концептуальні положення процесу стандартизації у Російській Федерації базуються на положеннях Конституції Російської Федерації (РФ) (2007), Федерального закону (ФЗ) «Про вищу і післявузівську професійну освіту» (1996), обґрунтовуються в Постанові Уряду Російської Федерації «Про федеральну цільову програму розвитку освіти на 2011–2015 роки» (2011), федеральних державних освітніх стандартах (ФДОС), нормативних документах МОН Російської Федерації.

Наукові аспекти стандартизації в Російській Федерації досліджували російські та зарубіжні науковці, а саме: О. Александрова, В. Байденко, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Б. Косов, О. Купцов, Н. Ничкало, В. Ледньов, С. Плаксі, Т. Кузнецова та ін. Аналіз робіт В. Іванової, С. Плаксі, дав змогу виділити основні концепції реалізації Болонських ідей, на яких базувалося реформування вищої освіти в Росії. Теоретичне обґрунтування стандартизації, як категорії нормування в галузі професійної освіти здійснили провідні російські дослідники В. Байденко, Б. Гершунський, В. Ледньов, О. Субетто та інші. Ґрунтовно досліджуються проблеми розроблення професійних стандартів та національних рамок кваліфікації в роботах О. Батрової, Т. Десятова, М. Коулз, А. Мурав'їової та ін. Виходячи з досліджень В. Болотова М. Булгакової, Н. Побежимової, А. Кондакової, А. Кузнецової, В. Сенашенко, Ю. Тихомирова, Г. Щедровицького можна зробити висновок, що основа федеральних державних стандартів РФ базується на компетентністному підході, неперервності і наступності стадій освітнього процесу та освітньо-професійних програм.

Незважаючи на отримані науковцями результати досліджень, які мають незаперечну теоретичну і практичну цінність, певні аспекти проектування і впровадження федеральних державних освітніх стандартів вищої професійної освіти (ВПО) з підготовки фахівців міжнародних відносин в РФ залишаються недослідженими, потребують систематизації і узагальнення, що визначило мету статті.

Актуальність роботи визначена змінами, що відбуваються в РФ і вимагають активного пошуку громадських орієнтирів, які б відображали не тільки спадкоємність історичного розвитку, але й необхідність визначення мети, здатної об'єднати державні, громадські і особисті потреби і інтереси, досягнення світової цивілізації і самобутність національної культури.

Розвиток процесу стандартизації освіти в Російській Федерації здійснювався на основі компаративістських досліджень, вивчення кращого міжнародного досвіду з проблеми. Тому, введення державних освітніх стандартів відповідало ст. 13

Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. У контексті забезпечення прав людини освітній стандарт є документом, який створює важливі умови для реалізації права на освіту і за змістом повинен відповідати як правам того, хто навчається, так і тих хто навчає.

Освітнє законодавство Російської Федерації детерміновано *критеріями диференціації за юридичною силою*: федеральні закони, закони суб'єктів Російської Федерації, підзаконні акти органів виконавчої влади суб'єктів Російської Федерації; *нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування з питань освіти; за критерієм освітньо-правової компетенції*: конституційна, федеральна, регіональна компетенція (компетенція суб'єктів РФ і органів місцевого самоврядування), компетенція навчального закладу. З правової точки зору *стандарт* – це об'єктивно необхідний мінімальний обов'язковий рівень встановлених державою безпосередньо відповідних законів і підзаконних актів, вимог до підготовки фахівців різних категорій і відповідних до цих вимог змісту, методів, форм, засобів навчання і контролю.

Федеральні державні освітні стандарти Російської Федерації (ФДОС) є сукупністю вимог, обов'язкових при реалізації основних освітніх програм початкової загальної, основної загальної, середньої (повної) загальної, початкової професійної, середньої професійної і вищої професійної освіти освітніми установами, що мають державну акредитацію.

Федеральні державні освітні стандарти забезпечують:

- єдність освітнього простору Російської Федерації;
- спадкоємність основних освітніх програм початкової загальної, основної загальної, середньої (повного) загальної, початкової професійної, середньої професійної і вищої професійної освіти.

На різних етапах модернізації системи державні освітні стандарти РФ не були сталими, оскільки вимагали змін і корегування, доповнень, адаптації відповідно до соціально-економічного і техніко-технологічного розвитку Росії. Позитивним зрощенням було те, що ці зміни та доповнення відображалися у законодавчих і нормативно-правових актах.

Здійснивши аналіз нормативно-правової та законодавчої бази, наукових, методичних джерел щодо стандартизації в системі освіти РФ за період з 1992 до 2010 р., нами встановлено таку періодизацію стандартизації в системі вищої професійної освіти РФ:

- перше покоління – 1992–2003 рр.;
- друге покоління – 2003–2007 рр.;
- третє покоління – 2007 р. – до теперішнього часу.

Поняття федерального державного освітнього стандарту (ФДОС) було введене Законом РФ «Про освіту» у 1992 р. В 1994–1996 рр. було розроблено перше покоління ФДОС вищої професійної освіти, федеральні компоненти яких

визначали обов'язковий мінімум змісту основних освітніх програм, максимальний обсяг навчального навантаження, вимоги до рівня підготовки випускників. Законом констатувалось, що Державні освітні стандарти є основою об'єктивного оцінювання рівня освіти і кваліфікації випускників, а рівень їх розроблення визначається Урядом РФ, уточнюються вони не рідше, ніж один раз на десять років на конкурсній основі.

До недоліків стандартів першого покоління можна віднести:

- неузгодженість ФДОС підготовки бакалаврів і спеціалістів, а також ускладнення технології організації навчального процесу у ВНЗ, що реалізують широку номенклатуру освітніх програм;

- ФДОС підготовки бакалаврів формувалися на широкій фундаментальній природничо-науковій і гуманітарній основі. Проте за чотири роки не було можливості разом із загальною підготовкою дати випускникові необхідні знання і уміння зі спеціальних дисциплін, що згодом призвело до нерозуміння і неприйняття працедавцями бакалаврів як фахівців очікуваного рівня;

- моделі і програми бакалаврату і магістратури були орієнтовані на підготовку випускників в основному до наукової і науково-педагогічної роботи.

Відповідно до федерального закону «Про вищу і післявузівську професійну освіту» в 2000 р. були введені в дію ФДОС ВПО другого покоління.

Позитивні зміни стандартів другого покоління:

- узгодженість з тарифно-кваліфікаційними характеристиками Мінпраці Російської Федерації;

- узгодження вимог до випускників і змісту освіти з працедавцями;

- одночасна розробка ФДОС для усіх рівнів вищої професійної освіти, що дозволило підвищити технологічність організації навчального процесу;

Федеральні компоненти ФДОС-2 ВПО охоплювали: загальні вимоги до ООП; вимоги до обов'язкового мінімуму змісту ООП, умов їх реалізації, підсумкової атестації і рівня підготовки випускників; терміни освоєння ООП; максимальний об'єм навчального навантаження студентів.

У 2011–12 навчальному році російські ВНЗ переходять на федеральні державні освітні стандарти вищої професійної освіти (ФДОС ВПО) третього покоління. Розроблення стандартів з підготовки фахівців міжнародних відносин здійснювалася в МДІМВ відповідно до Комплексу заходів щодо реалізації пріоритетних напрямів розвитку системи освіти Російської Федерації на період до 2010 року і Планом заходів щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої професійної освіти Російської Федерації на 2005–2010 роки.

Федеральним Законом від 1 грудня 2007 року N 309-ФЗ була затверджена нова структура державного освітнього стандарту [2]. Тепер кожен стандарт містить три групи вимог:

- вимоги до структури основних освітніх програм, у тому числі вимоги до співвідношення частин основної освітньої програми і їх об'єму, а також до

співвідношення обов'язкової частини основної освітньої програми і частини, що формується учасниками освітнього процесу;

- вимоги до умов реалізації основних освітніх програм, у тому числі кадрових, фінансових, матеріально-технічних і інших умов;
- вимоги до результатів опанування основних освітніх програм.

Важливо відмітити, що саме системний підхід до розроблення нової моделі підготовки фахівця-міжнародника дає можливість вибудовувати результати навчання в двох вимірах: кваліфікаційно-професійному та міждисциплінарно-компетентністному і тим самим закласти основу випереджаючої освіти. На зміст навчання повинні впливати не лише тенденції світового і регіонального розвитку і зміни ринку праці – випередження повинне досягатися завдяки поєднанню фундаментальної і серйозної методологічної загальнопрофесійної підготовки фахівця-міжнародника [3].

Ці освітні стандарти третього покоління, на відміну від стандартів першого і другого поколінь середини 1990-х і початку 2000-х років, що жорстко регламентують зміст освіти, надають ВНЗ небачені досі свободи у формуванні власних програм і містять вимоги до випускників у вигляді компетенцій.

Можна виокремити *зовнішні чинники*, що зумовили необхідність введення нових освітніх стандартів. Вони пов'язані з рекомендаціями Болонського процесу і участю Росії в розбудові єдиного загальноєвропейського освітнього простору, законодавчим введенням і розвитком дворівневої системи вищої професійної освіти, кредитно-модульною побудовою освітніх програм [4].

Підкреслимо, що йдеться не лише про зміну одного важливого документа – федерального державного освітнього стандарту (ФДОС), але й про зміну усїєї нормативної бази в галузі структури і змісту підготовки кадрів. Першим актом було прийняття нового законодавства в галузі освіти, потім – розроблення концепції і безпосередньо освітніх стандартів. Базові ВНЗ провели розроблення надзвичайно об'ємних і трудомістких документів – типових основних освітніх програм. Йдеться про нові переліки напрямів підготовки і спеціальностей, підготовка таблиць відповідності між діючим загальноросійським класифікатором спеціальностей за освітою (ОКСО) і новими переліками. Розробляються нові правила ліцензування і державної акредитації, підготовлені нові документи про закінчення ВНЗ. Вишам належить розробити власні основні освітні програми, в яких повинні знайти відображення тенденції, пов'язані з розвитком кредитно-модульної системи організації навчального процесу, бально-рейтинговим оцінюванням результатів навчання, широким використанням інформаційних технологій, активних методів навчання і інтерактивних технологій ведення занять.

Окрім опису професійної галузі, об'єктів, видів і завдань діяльності випускника основу ФДОС складають три групи вимог до умов реалізації ООП, результатів освоєння ООП, структури ООП відповідно бакалавра, спеціаліста і магістра.

Причому за законодавством перші дві групи вимог у власних освітніх стандартах університетів мають бути не нижчі федеральних. Це означає, що професійні компетенції, що набуваються, випускниками і вимоги до кадрового складу викладачів, матеріально-технічного, навчально-методичного і інформаційного забезпечення у ВНЗ мають бути високими. Відносно структури основної освітньої програми Закон не висуває додаткових умов до власних стандартів ВНЗ. Отже, ВНЗ у розробленому освітньому стандарті має право самостійно формувати цикли дисциплін, розділи і склад дисциплін нормативної частини, розподіл навантаження в кредитних одиницях між циклами, нормативною і варіативною частинами.

Таким чином, особливістю нових ФДОС, що істотно відрізняють їх від перших двох поколінь стандартів, є:

- компетентністний підхід і орієнтація на результат навчання, а не на зміст дисциплін;
- вираження навчального навантаження циклів дисциплін в залікових одиницях європейського зразка;
- активна участь роботодавців в розробленні і експертизі стандартів;
- більша самостійність, що надається ВНЗ для формування власних освітніх програм (на профільну підготовку бакалаврів – 50 %, на формування магістерської програми – 70 %, на спеціалізації у рамках спеціальності – до 30 %).

З точки зору реалізації нового покоління ФДОС, незважаючи на їх рамковий характер, можна відмітити низку конкретних моментів, на які варто звернути увагу з огляду на впровадження їх в освітніх стандартах ВНЗ, а саме:

- У ФДОС більша увага приділяється самостійній роботі студента, особливо в магістратурі. У зв'язку з цим обмежений обсяг аудиторної роботи: у бакалавра 27 годин, у магістра – 16 годин. Проте, обмеження кількості годин на лекційні заняття може призвести до труднощів засвоєння теоретичного матеріалу студентами. До того ж слід звернути увагу на виділену у ФДОС роль інтерактивних методів навчання. Питома вага навчання, що проводиться в інтерактивних формах, в цілому в навчальному процесі повинна складати не менше 20 % аудиторного навантаження для ООП бакалаврату і не менше 40 % – для ООП магістратури. Враховуючи досить низьку умотивованість окремих студентів, слід продумати нові форми та активні методи навчання, використання інформаційних освітніх технологій.

- ФДОС містять окремі положення, що вимагають забезпечення широкого доступу студентів до мережевих ресурсів Інтернету, активнішого використання різних електронних навчально-методичних матеріалів; розвитку електронних бібліотек; узгодження юридичних питань з правовласниками електронного контенту;

- У нових ФДОС підвищені вимоги до кадрового забезпечення навчального процесу і залучення до викладання дисциплін керівників і провідних фахівців галузі.

З уведенням нових освітніх стандартів і ухваленням відповідного закону про рівневу вищу професійну освіту створені умови для якісної підготовки фахівців

міжнародних відносин з вищою освітою та їх застосування з урахуванням вимог сучасного ринку праці. Забезпечення високої конкурентоспроможності і затребуваності фахівців-міжнародників на сучасному ринку праці пов'язане не лише з високою якістю їх фундаментальної загальнопрофесійної підготовки і кваліфікаційно-професійними компетенціями. Найважливішими складовими успіху є їхні предметно-функціональні компетенції.

Водночас перед вищою освітою постають складні завдання щодо:

- формування проектів ФДОС спільно з працедавцями;
- створення методології експертизи щодо їх затвердження;
- вдосконалення системи контролю якості основних освітніх програм в умовах розширення академічних свобод ВНЗ;
- розроблення механізмів планування і фінансування підготовки фахівців з вищою освітою різного рівня;
- розроблення положення про реалізацію різнорівневих освітніх програм вищої професійної освіти [5].

Введення державних освітніх стандартів в систему забезпечення розвитку освіти передбачене Законом РФ «Про освіту». Відповідно до законодавства Російської Федерації державні освітні стандарти розглядаються як найважливіший нормативний правовий акт Росії, що встановлює систему норм і правил, обов'язкових для виконання у будь-якій освітній установі, що реалізовує основні освітні програми.

Існуючі державні освітні стандарти на федеральному, регіональному рівнях і на рівні освітньої установи замінюються на федеральний державний освітній стандарт з підготовки фахівців міжнародних відносин, який включатиме вимоги до результатів опанування основних освітніх програм, що реалізуються навчальним закладом. При цьому реалізація програм вищої освіти може здійснюватися на основі освітніх стандартів і вимог, що самостійно встановлюються ВНЗ федерального рівня, перелік яких затверджується Президентом РФ. Водночас зберігається право освітньої установи на формування навчальної програми, а також можливість органів управління освітою впливати на її зміст з урахуванням регіональних і національних особливостей.

Список використаних джерел:

1. Федеральная целевая программа развития образования на 2011–2015 годы (утв. постановлением Правительства РФ от 7 февраля 2011 г. № 61).
2. Федеральный закон Российской Федерации от 1 декабря 2007 г. № 309-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части изменения понятия и структуры государственного образовательного стандарта» (с изменениями и дополнениями) // Российская газета. – Федеральный выпуск № 4535. – 5 декабря 2007 г.
3. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 031900 – «Международные отношения» (квалификация (степень) «магистр»). Утвержден приказом Министерства образования и науки РФ от 29 марта 2010 г. № 225.

4. *О реализации положений Болонской декларации в системе высшего профессионального образования Российской Федерации // Официальные документы Министерства образования и науки Российской Федерации. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 34 с.*
5. *Сенашенко В. С. О концептуальных основах федеральных государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования / В. С. Сенашенко // Alma mater. – 2008. – N 9. – С. 11–19.*